

CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ KÜLTÜR POLİTİKALARI

Servet USLAN

Cumhuriyet döneminin temel uygulamaları açısından meseleye baktığımızda, bizzat Atatürk'ün ifade ettiği çerçevede Cumhuriyet değişiklikleri de "Biz bize benzeriz" mantığı içinde algılanmaya çalışılmıştır. Bu "Biz bize benzeriz" mantığı bir anlamda Türkiye'nin özgünlüğünü öne çıkaran bir mantıktır. Atatürk'ün o dönemdeki temel sözlerinden biri de "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür"¹ sözüdür. Ama bu konudaki temel gelişmeler, temel değişiklikler özellikle kurumsallaşma açısından 1930'lu yıllarda gündeme gelmiştir. En temel değişikliklerin 1930'lu yıllarda gündeme gelmesine rağmen, 1923'ten sonra Cumhuriyet'le, özellikle de hilafetin kalkmasıyla Türkiye'nin doğrultusu bir anlamda değişmiştir. Hatta sosyal değişimlere, ekonomik değişikliklere öncelik veren bir düşünce adamı Niyazi Berkes Cumhuriyet dönemini değerlendirirken tıpkı Atatürk'ün 'Cumhuriyet değişikliği temelde bir kültür değişikliğidir' vurgusunu doğrular bir biçimde Cumhuriyet döneminin, Cumhuriyet değişikliklerinin bir nitel değişiklik, bir devrimci değişiklik olduğunu açıklamaya çalışmıştır. O açıklamasında da şöyle bir farklılaştırmada, şöyle bir nitelirmede bulunmuştur. Cumhuriyet'in Türkiye'nin ekonomik yapısını bütünüyle değiştirdiğinin söylenemeyeceği şeklinde bir kanaat vardır. Türkiye'de bir kulvar değişikliği gerçekleşmiş, bu değişiklik Niyazi Berkes'e göre "toplumsal devrimlerin yoluna açmıştır".² Niyazi Berkes'un bu tanımına göre de Türkiye'deki değişiklik temelde bir kültür devrimidir. "Ulusal Kurtuluş Savaşı başlangıçta Doğu ile Batı arası bir savaş gibi görülürken, Türk örneğinde, bunun iki kültür ya da iki uygarlık sistemi arası bir savaş olduğu görüşü üstünlük kazanmıştır."³ Ve bu kültür devrimi ekonomik anlamda da devrimin önünü açmıştır.

1. Prof.Dr. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, IV, Baskı Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1984, s. 260.

2. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., 1. Baskı, Ankara, 1973, s.484.

3. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., 1. Baskı, Ankara, 1973, s.484.

Böyle baktığımız zaman 1930'lı yıllara giden, alfabe değişikliğinden Medeni Kanun'un gelişine kadar temelde batılılaşma sürecinin ivme kazandığını görmekteyiz. Bu batılılaşma sürecinin ivme kazanması Türkiye'nin tarihsel geçmişine uygun olarak Türkiye'deki bu tarihsel geçmişe duyarlı, tarihsel ve düşünsel gelişimle paralel olarak, merkezin, yani devletin etkisi altında şekillenmiştir.

Bu şekilleniş biçimi 1930'lara kadar her alanda kendisini göstermiştir. Ama aslında Cumhuriyet döneminin temel uygulamalarına baktığımız zaman 1930'lardan sonraki kurumsallaşmayı daha dikkatli bir biçimde incelememiz gerekmektedir. Özellikle 1930'lardan sonraki kurumsallaşmalar Türkiye'de devletin kültür politikaları üzerinde biraz daha geniş olarak düşünüldüğünün göstergeleri olarak yorumlanmak gerekir. Cumhuriyet döneminin kültürel gelişimlerinde devletin etkisi açısından bakıldığı zaman iki temel kurum gündeme gelmektedir. Bu 15 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 12 Temmuz 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'dir. Daha sonra Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu adını alan bu iki cemiyet 1930'lu yılların başında Türkiye'de çok belirgin olarak yapılagelmekte olan değişikliklere bir düşünsel temel hazırlamak ve düşünsel çerçeve çizmek açısından yararlı olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti o dönemdeki kongre zabıtlarından ve diğer yayınlarından görülebileceği gibi sadece Cumhuriyet dönemini anlamak ve anlamlandırmak gibi bir işlev görmemiş, bunun ötesinde Türk tarihinin başlangıç döneminden yaşadığımız döneme kadar genel bir yorumunu yapmaya yönelmiştir. Bu Orta Asya Türk tarihinden Cumhuriyet dönemi Türk tarihine kadar bir genel yorumdur. Hatta bu yorumlar o dönemde orta öğretim kitaplarına kadar yansımıştır. Yani bir anlamda orta öğretim öğrencilerinin şekillendirilmesini, orta öğretim öğrencilerinin Cumhuriyetin temel değerlerine uyumlu bir biçimde olaylara bakmasını sağlamak amacıyla belki de *Tarih I*, *Tarih II*, *Tarih III*, *Tarih IV* diye ilk çağlardan, tarihin en eski çağlarından 1930'lara kadar, Türk tarihinin genel gelişimini açıklamaya çalışan orta öğretimde okutulan ders kitapları yazılmıştır.

Onlara koşut, onlarla beraber olarak Türk dilini özleştirme uygulaması da aynı dönemde görülmektedir. Bu da Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla gündeme gelmiş ve hayat bulmuştur.

O dönemdeki özleştirme siyaseti ulusalcı, milliyetçi bir siyasettir. Bunun genel çerçevesi oluşturulduğu gibi, bu iyice kurumsallaştırılmaya da çalışılmış ve bu iki kurum 1980'lere kadar, o dönemdeki yarı özerk biçimlenişleriyle, yarı özerk şekliyle tarih üzerine ve dil üzerine, tabii o dönemin siyasi isteklerine, siyasal amaçlarına da uyumlu bir şekilde, daha doğrusu Kemalizmin yönelimleriyle paralel bir biçimde araştırmalar yapmıştır. Zaten tarih alanındaki gelişmeler genelde bir ülkenin, bir toplu-

Atatürk "Herşeyin başı kültürdür", "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür"⁴ sözlerinin ötesinde bu dönüşümü sağlarken eğitime çok belirgin bir biçimde önem vermiştir. Atatürk "muallimlere; yeni nesli; Cumhuriyetin fedekâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil sizlerin eseriniz olacaktır"⁵ sözünü söylemektedir. Ve Türkiye'nin her yöresine ilköğretimi götürmeye çalışmaktadır. Bu da Cumhuriyet'in temel değerinin, temel tercihlerinin, normlarının ülke boyutunda etkinleştirilmesi işlevini görmektedir. Bu durum, bu özellik Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarda yani önemli değişikliğin gerçekleştirdiği 1930'lara kadarki dönem sonrasında devletin kurum olarak köklü değişiklikler yapılması gerektiği şeklindeki eğilimin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. 1940'lı yıllar bu bakımdan bir başka merhaleyi işaretlemektedir. O dönemde eğitimin çok daha genel düzeyde yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Ve o dönemde hem sanat ve düşünsel alanda, hem de müzik alanında, güzel sanatlar alanında yenileşmenin yolları açılmaya çalışılmaktadır. İşte 1940'lı yıllarda bu kültürel dönüşümün en ilginç iki örneği, bir yarıyla konservatuvarın, devlet tiyatrolarının kurulması, bir başka yönüyle klasiklerin çevrilmeye başlanmasıdır.

Bunu iki başlık altında toplayıp klasik çevirileri üzerinde durulduğunda şöyle bir tercih yapıldığı görülmektedir. "Hasan Âli Yücel'in koyduğu 100 ciltlik hedef beş değil üç yılda dört kat fazlasıyla aşılmış ve 1944 yılında dört yüz cilt eser yayınlanmış bulunmaktadır."⁶

"Dizinin yıllara göre dağılımı şöyledir. 1940: 10 cilt, (Devlet konservatuvarı yayınları) 1941: 13, 1942:27, 1943: 67, 1944: 97, 1945: 110, 1946: 143, 1947: 57, 1948: 46, 1949: 64, 1950: 42, 1951: 23, 1952: 31, 1953: 17, 1954: 24, 1955: 32, 1956: 21, 1957: 10, 1958: 18, 1960: 9."⁷

Burada gözlemlenen olay yayın eyleminin gitgide hızlanıp 1950'den sonra ise iyice yavaşlamasıdır. Nitekim 1950 sonuna kadar 676 eser yayınlanmışken, 1950-1960 arası bu sayı 199'a düşer.

"Dizide çıkan eserlerin ülkelere göre dağılımı şöyledir:

4. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 1984, s.263

5. Muallimler Birliği Kongresi üyelerine Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından verilen şehir lokantasında çay ziyafetinde söylenmiştir. 25.7.1924 *Atatürk Söylev ve Demecleri*, Cilt. II, s. 172, (*Halkın Milliyetçi*, 26 Ağustos, 1924)

6. Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, c. IV, Cumhuriyet Türkiye'sinde, Eğitim, Kültür, Sanat, Murat Katoğlu S.468, Cem Yay. İstanbul, 1992.

7. a.g.e.

Ülkenin Adı	Çevrilen Eser Sayısı	
	1940-1950	1950-1960
Alman Edebiyatı	76	27
Amerikan Edebiyatı	3	2
Babil Edebiyatı	1	—
Çin Edebiyatı	4	1
Danimarka Edebiyatı	1	—
Fransız Edebiyatı	180	48
Hind Edebiyatı	2	—
İngiliz Edebiyatı	46	10
İskandinav Edebiyatı	9	11
İtalya Edebiyatı	13	11
Latin Edebiyatı	28	1
Latince Klasikler	2	—
Rus Edebiyatı	64	11
Şark-İslam Edebiyatı	23	16
Eski Yunan Edebiyatı	76	3

1966 tarihinden itibaren bu dizi askıya alınıp, Milli Eğitim Bakanlığı, "1000 Temel Eser" ve "Türk Kültür Eserleri" gibi yeni yayın dizileri başlatmıştır.⁸

Ağırlıklı olarak Batı klasikleri çevrilmektedir. Yani Şark klasiklerinin de önemli olduğu varsayılmakta fakat çok az sayıda Şark klasikleri çevrilmektedir. O dönemde kurulan çeviri bürosu, dönemin entellektüellerinin bu konuya yönelmeleri, bu konudaki işlevleri çevirilerin bir anlamda değişimin kültürel altyapısını oluşturmasıyla sonuçlanmaktadır. O dönemdeki ifadesiyle Türk rönesansı denilen olayın kültürel altyapısının oluşmasını amaçlamaktadır.

Türkiye'nin birçok düşünce adamı ülkenin kültürel bakımdan batılılaşmasını, çağdaşlaşmasını da bu klasik çevirilerin önemine bağlamaktadır. Klasiklerin dilimize kazandırılması, kültürel açıdan o dönemde kurumsallaşma olarak nitelenmesi de bir yeni yönelimin altyapısını oluşturmaktadır. 1940'lı yıllar bir başka açıdan da bu yeni yönelimin altyapısını oluşturmaktadır.

8. Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. IV., Cem Yay., İstanbul, 1992; s.468.

"3803 sayılı ve 17.4.1940 tarihli yasayla Köy Enstitüleri kurulmuştur."⁹ 1946'ya kadar kuruluş programı doğrultusunda işlevini sürdürmüştür. Köy Enstitüleri eğitim pratiğinde Cumhuriyet'in temel değerlerinin toplum katına yayılmasını, toplum katında kabul görmesini amaçlayan mahiyette eğitim hareketidir.

İlk alt başlıkta ele aldığımız klasikler bir kültürel temel oluşturmak amacıyla çevrilmiş, Köy Enstitüleri Cumhuriyet'in temel değerlerinin bir anlamda yaygınlaştırılması amacı taşımış, Devlet Tiyatroları ile Konservatuvar ise güzel sanatlar alanında batılılaşmanın, kültürel değişikliğin bir ölçütü olarak anlaşılmıştır. O dönemde Devlet Tiyatroları ve Konservatuvar kurulmuş, müzik alanında, tiyatro alanında batılı anlamda bir eğitime yönelinmiştir.

Bu çerçevede bakıldığında zaman Devlet Tiyatroları'nın ve Konservatuvarı'nın kurulmasıyla Batı klasiklerinin çevrilmesi arasında da bağlantı vardır.

Batı klasikleri temelde batı kütürünü yansıtan ürünlerdir. Bu klasiklerin bir kısmı da roman ve piyes mahiyetindedir. Bu dönemde Devlet Konservatuvarı ve Tiyatro Bölüm Başkanı Carl Ebert'dir.

"1941 ile 1947 yılları arasında sahnelenen tek "yerli" oyun Ahmet Kutsi Tecer'in "Yazılan Bozulmaz" adlı oyunudur. Aynı yıllar içinde sahnelenen yabancı piyesler ise, Goldoni'nin "Otelei Kadın"; Shakespeare'in "Julius Caesar"; Sofokles'in "Kral Oidipus" ve "Antigone"; Moliere'in "Kibarlık Budalası"; Goldoni'nin "Kahvehane"; Shakespeare'in "Yanlışlıklar Komedyası"; Thornton Wilder'in "Bizim Şehir"; Maeterlinck'in "Peleas ile Melisande"; Fonxizin'in "Anasının Kuzusu"; Goethe'nin "Faust"; Gogol'un "Müfettiş"; Synge'in "Denize Giden Atlılar"; Çehov'un "Teklif"; Duvernois'nin "Bay Tune İle Bayan Billür"; Maeterlinck'in "Evin İçi"; Moliere'in "Gülünç Kibarlar" ve Lessing'in "Minna Von Barnhelm" isimli eserleriydi. 1947 yılına kadar yani Carl Ebert'in gidişine kadar Tatbikat sahnesinde (1) yerli oyuna karşı (18) çeviri piyes oynanmıştır. Bunların (2)'si İtalyan, (2)'si Eski Yunan, (3)'ü Rus, (4)'ü İngiliz ve Amerikan, (5)'i Belçika ve Fransız (2)'si de Alman yazarlara aittir."¹⁰

Zaten o döneme yaygın olarak baktığımız zaman etkin olan Carl Ebert'tir. 1947 yılı ve sonrasında sinemayı ve tiyatroyu şekillendiren Muhsin Ertuğrul'dur.

9. Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, A.Ü. DTCF Yay., No: 334, Ankara, 1982.

10. Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. IV., Cem Yay., İstanbul, 1992, s.445.

Devlet Tiyatroları ve Konservatuvar (1949 yılında Devlet Tiyatrolarının kuruluş kanunu çıkar ilk Genel Müdür ünlü tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul'dur.)¹¹ aynı zamanda bu dönemin temel yönelimidir. Örneğin klasikler Köy Enstitüleri'nde okutulmuş ve Köy Enstitüleri'nde tiyatro pratiği yaygın olarak gündeme getirilmiştir.

Bu alt başlıklar birbiriyle ilgilidir. Özellikle müzik alanındaki gelişmelere bakıldığında zaman 1930'ların başında Türk sanat müziğinin radyolarda yasaklanması ve batı müziğinin eğitim çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirilmeye çalışılması bir yönelimin, bir eğilimin işaretidir. Bu açıdan yaklaşıldığında, özellikle kültür-medeneiyet ayrımı veya kültür medeneiyet ilişkisi çerçevesinde olaya bakıldığında, Atatürk'ün Ziya Gökalp'ten temelde farklı olarak, kültürün ulusal bir yanı olmadığı yönündeki yaklaşımına ulaşılabilmir. Başka bir deyişle, medeneiyetin kültürü etkilediği şeklindeki yaklaşımla sorunu ele aldığı gözlenir.

Türkiye'nin batılılaşma serüveni, Türkiye'nin çağdaşlaşma süreci, belki de en anlamlı ifadesini Atatürk'ün o dönemdeki bir sözünde bulmuştur. Özellikle müzik alanındaki değişim, müzik alanındaki yenilenme ve yenilenmenin gerisinde, arkasında ne tür bir düşünce olduğu Atatürk'ün bu konudaki fikirleriyle ortaya çıkmaktadır. Atatürk müzik konusundaki değişimi kastederek "Müzik alanında yeniliğe açıklık bir toplumun, bir ülkenin bir milletin yeniliğe açık olmasının göstergesidir" şeklinde bir düşünce ileri sürmüştür. Bu düşüncede müzik alanındaki değişiklikleri öne çıkarmıştır. Tarihsel geçmişi düşünsel gelişimi itibariyle Cumhuriyet döneminin temel uygulamalarına göz atıp bunları değerlendirdiğimiz zaman görülmektedir ki Cumhuriyet döneminin başlangıcından itibaren bir anlamda 1930'larda giderek artan bir biçimde 1940'larda bunların pratik uygulaması şeklindeki gelişmelerle Türkiye'nin yeni kültürel dönüşümünün temel öğeleri ortaya çıkmıştır. Bu öğeleri bütünüyle değerlendirmek açısından kültürü biçimlendirecek, kültürel dönüşümü sağlayacak temel kurumlara da dikkat etmek gerekmektedir. O temel kurumlar da üniversitelerdir. Yine tesadüfi olarak değil, belki de bilinçli bir şekilde 1930'ların ortasında, 1933 yılında Türkiye'de üniversite eğitimi çok belirgin olarak bir değişiklik sürecine girmiştir. Bu değişiklik süreci geçmiş dönemin kültürel birikiminden kopuşun bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır.

1933 yılında İstanbul Darülfünun'u kapatılmıştır. 1933 yılında yine İstanbul Üniversitesi adıyla yeni baştan açılmıştır. Bunun önemini tebarüz ettirmek gerekmektedir.

Darülfünun'un yeni baştan açılış sürecinde, öğretim üyelerinin önemlice bir kısmı işten el çektilmiş ve 1933'ten sonra yeni atanalar Darülfünun'da öğretim üyeliği yapmaya başlamışlardır. Burada önemli

11. a.g.e.

bir nokta 1936 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşudur. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ankara'da oluşturulacak olan, Ankara Üniversitesi'nin bir bölümüdür.

1930'ların başlarından itibaren özellikle kimi entellektüeller, İstanbul entellektüelleri konusunda, İstanbul aydınları konusunda eleştirel bir tutum takınmışlardır. Örneğin; Şevket Süreyya Aydemir İstanbul aydınlarının temelde bir kozmopolit yapı taşıdıklarını, buna mukabil Ankara aydınlarının bir devrimci yanı olduğunu belirtmiştir. Örneğin; bu konuda, bu noktada bir başka entellektüel yine *Kadro* dergisinden Burhan Belge "Arkada Kalan Darülfünun" başlıklı yazısında yeni oluşturulan Tarih Tezi'ne, Cumhuriyet iktidarının istekleri doğrultusunda oluşturulan Tarih Tezi'ne Ankara'lı muallimlerin, Ankara'lı bilim adamlarının katkıda bulunmasına karşın birinci Türk Tarih Kongresi'nde 1936 yılında İstanbul entellektüellerinin fazla ilgi göstermemesine, bu konuda düşünce beyan etmemesine dikkat çekerek "Arkada Kalan Darülfünun" tabirini kullanmıştır.¹²

Zaten Atatürk'ün müteaddit demeçlerine bakıldığı zaman üniversite süreci, Türkiye'deki üniversitenin gelişim süreci, daha doğru düzgün anlaşılabilir.

Atatürk, İstanbul Üniversitesi'ni kurmuş, İstanbul Darülfünü'nun tasfiyesi sıralarında Anadolu'nun başka yerlerinde yeni nur merkezleri açılması gerektiği düşüncesini belirtmiş, bu meyanda üniversitenin Anadolu'nun sadece Ankara'sına değil çeşitli yörelerine kaydırılması gerektiğini, Anadolu'da yeni üniversiteler açılması zorunluluğunu telaffuz etmiştir.

Bu durum da göstermektedir ki Cumhuriyet dönemi üniversitelerinden yeni dönemin kültürel gelişimini şekillendirmesi istenmektedir. Üniversitenin 1930'lardan sonraki yeni gelişimi, daha doğrusu İstanbul Darülfünü'nun mahiyet değiştirmesi ve Ankara Üniversitesi'nin 1946'lara kadar kurulması bu sürecin ifadesi olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla tarihsel bakımından kültürel gelişim ve klasikler, Köy Enstitüleri, Devlet Tiyatroları ve Konservatuvarın kuruluşu ve Halkevleri'yle koştur bir biçimde üniversitenin yaygınlaştırılması süreci de gündeme gelmiştir.

Tüm bunlar, tüm bu anlatılanlar 1923'le 1950 arasında çok belirgin bir biçimde kültür konusunda devletin çok önemli, çok net bir tercihi olduğunu göstermektedir. Kültürün evrensel yönünü ağırlıklı olarak gündeme getirerek kültürün maddi yönlerini de içerecek bir biçimde Cumhuriyet döneminin kültür, devlet kültürü bir biçimde şekillendirilmeye çalışmıştır.

12. Burhan Asaf (Belge), *Arkada Kalan Darülfünun*, *Kadro*, C.I, No:8, Ağustos 1932, s.47-48.

Çok özet olarak belirtmek gerekirse, 1930'lu yıllara kadar Türkiye'nin pratik ihtiyaçlarına cevap veren, Türkiye'nin bir anlamda kulvar değiştirmesini sağlayan kimi önemli kültürel değişiklikler gerçekleşmiş ancak 1930'lu yıllardan itibaren bunun çok daha bilinçli, çok daha kökten bir kültürel değişim programı çerçevesinde gerçekleşmesi sağlanmıştır. O dönemde beliren ve şekillenen Tarih Tezi yine o dönemdeki Güneş Dil teorileri 1930'lar entellektüellerin ve 1930'lar devlet politikasının kültüre nasıl yaklaştığını çok bariz bir biçimde göstermektedir.

Ancak 1940'li yıllardan sonra bu soyut genellemenin, bu soyut kültür anlayışlarının nasıl somutlaştığı görülmektedir. Somutlaşma da yukarıda sözü edilen kurumlarla ortaya çıkmıştır. Kuramların faaliyetleriyle ete kemiğe bürünmüştür. Bunlar esas olarak 1940'tan sonra, şekillenmiştir. Her ne kadar kimi örnekler 1930'lu yıllarda başlamışsa da 1940'lu yıllar belki de Cumhuriyetin kültür konusundaki yaklaşımının çok daha belirgin bir biçimde şekillendiği dönem olarak anlaşılmalıdır.

Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde, örneğin, Halkevleri'nin çıkardığı Ülke dergisi Cumhuriyet entellektüellerinin hem köy sorununa hem aynı zamanda Türkiye'nin kültürel değişikliği, değişimi nasıl gerçekleştirmesi problemlerine yanıt vermektedir. Ülke hemen hemen çok sayıda üniversite profesörünün de makalelerini içeren, hatta ötesinde üniversite profesörlerinin bizzat yönettiği bir dergi olarak ortaya çıkmaktadır.

1950'li yılları özellikle 1950-1960 arası dönemi, kültür bakımından, kültür politikası açısından, Türkiye'nin bir ara dönemi olarak nitelendirmek gerekir. 1950-1960 arası dönem kültürel konularda çok bariz tercihlerin yapılmasından ziyade devlet sorununun, devletin kültüre müdahalesi sorununun bir ölçüde geri kaldığı dönem olarak anlaşılmalıdır. Bunun göstergelerini, bunun örneklerini yakalamak mümkündür. 1950-1960 arası Türkiye'nin özellikleri iki konunun çok daha yoğun bir biçimde gündeme geldiği dönem olarak anlaşılmalıdır. Bu iki konudan biri tarımdaki gelişmelerdir. İkinci konu da Türkiye'deki ekonomik gelişmedir. Türkiye'de o dönemde "yabancı sermaye teşvik kanunu" gibi "Petrol kanunu" gibi önemli kanunlar çıkarılmışlardır. Kültür boyutunun bir ölçüde zayıflamasının, devletin kültür konusunda çok net bir tavır almamasının en güzel göstergelerinden biri de belki Adnan Menderes'in Demokrat Parti'nin ilk hükümeti dolayısıyla yaptığı konuşmadır. Adnan Menderes o konuşmasında Atatürk devrimlerini ikiye ayırmakta, bunun bir kısmını tutan devrimler, bir kısmını tutmayan devrimler diye nitelendirmektedir. "Türk inkılapları halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoruna dayanacaksa milli vicdan hıfzına olan bu konuları kaldırmak demokratik idarenin başta gelen vazifesi olmak icab eder".¹³ Fazla ısrar edilmemesi

13. A.Yüceökçü, *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamenterleşme Evrimi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1983 s.127.

gerektiği şeklinde bir düşünce beyan edilse de aslolan, temel olan şey, tutan devrimlerin korunması, tutmayan devrim konusunda da çok fazla hassas olunmaması gereğidir.

Bütün bunlar kültürü, kültür değişmelerini bir anlamda kendi haline bırakma anlayışını da beraberinde getirmektedir. Özellikle değindiğimiz bu husus, Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri* kitabında da aynı biçimde geçmektedir.

Serbest kültür değişmeleri, mecburi kültür değişmeleri şeklinde bir ayrım yapıldığı takdirde Adnan Menderes'in yönetimindeki Türkiye'de mecburi kültür değişikliklerinin çok yoğun olarak gündeme girmediği ve ortamın serbest kültür değişikliklerine bırakılması gerektiği şeklinde bir düşünce telaffuz edilmiş gibi olmaktadır.

Daha önceki dönemde kurulan kurumların, Türkiye'de kültürü şekillendirmesi açısından soruna baktığımız zaman, kurumların bir biçimde nitelik değiştirdiği de gözlemlenebilmektedir. Tarih Kurumu, Dil Kurumu o dönemdeki işlevlerini yapmaya devam etseler de belki de en az politik dönemlerini 1950-1960 arası tarih kesitinde geçirmektedirler. Tarih Kurumu ve Dil Kurumu bir ölçüde hükümetten devletten bağımsız oldukları için kendi doğal gelişme mecralarında faaliyet göstermektedirler. Ama 1933 yılında kurulan Halkevleri Adnan Menderes döneminde kapatılmaktadır. Yani Halkevleri'yle kitlelere yayılmaya çalışan yeni kültürel değerlerin kitlelere yayılması en azından, uygulanagelen gelenek yayılması engellenmiş olmaktadır.

Bunun ötesinde bu dönemde daha önceki dönemdeki sınırlamanın ötesinde Köy Enstitüleri 27.1.1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla¹⁴ kapatılmış olmaktadır. 1954 yılında fiili olarak yani ismen de Köy Enstitüleri kapatılmış, bunlar ilköğretim okullarına çevrilmişlerdir. 1946 yılındaki Köy Enstitüleri'nin niteliğini değiştirme süreci o dönemde artık bitmiştir. Zaten batı klasiklerinin çevirileri de 1946 yılında sona ermiştir.

Olay böyle değerlendirildiğinde 1950-1960 yılları arasında Cumhuriyet'in temel kültürel dönüşümünün somut göstergelerinin ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Zaten 1950-1960 yılları arası dönem bu tür yeni yönelimlerin gündeme girmediği dönemdir. Ve hatta bir noktanın vurgulanması gerekirse 1950-1960 yılları arasında Devlet Tiyatroları'nın yönetiminde Cumhuriyet döneminde olduğu ölçüde istikrarlı bir yapı oluşmamıştır. Birkaç defa Devlet Tiyatroları'nın Genel Müdürü değişmesine, Muhsin Ertuğrul görevden alınmasına rağmen Devlet Tiyatrolarına damgasını vuran kişi, gene de Muhsin Ertuğrul olmuştur.

14. Şevket Gedikoğlu, *Evrleri, Genirükleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1971, s.224.

1950-1960 dönemi iki özellik taşımaktadır. Bu özelliklerden birisi kültür konusunun sosyal ve ekonomik konuların gündeme gelmesiyle bir ölçüde geri plana itilmesi, ikincisi de temel kültürel kurumların Cumhuriyet'in kültürel kurumlarının, daha doğrusu Cumhuriyet'in temel değerleri doğrultusunda 1940'lı yıllardan itibaren oluşmaya başlayan kültürel kurumların bir kısmının kapatılması, bir kısmının da işlevlerinin bir biçimde değiştirilmesidir. Asıl önemli dönem Türkiye'nin kültürel biçimlenişi ve Türkiye'de kültürel dönüşümün gerçekleşmesi açısından 1960'lı yıllarda başlamış olmaktadır. Aslında 1960'lı yıllar bir biçimiyle 1950-1960 yılları arasındaki kesikliğin bu dönemde, yeni koşullar çerçevesinde yeniden sürdürülmesinin bir işareti olarak anlaşılacak lazımdır.

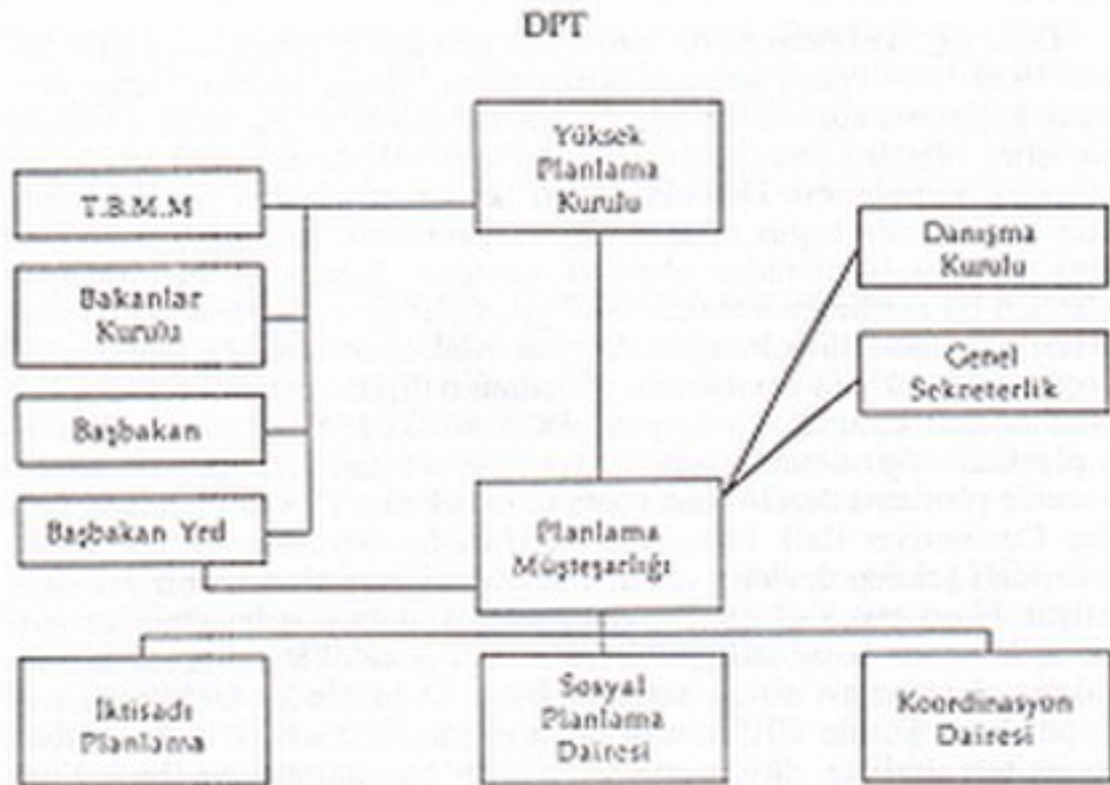
1960'tan sonraki gelişmeleri gerçekçi bir biçimde algılayabilmek için 1960 yılındaki gerçek isteklere bir şekliyle bakmak gerekmektedir. O isteklere bakıldığı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1960 öncesindeki temel yönelimlerinin, temel hedeflerinin bir biçimde öne çıktığı görülebilir. 1950-1960 yılları arasındaki dönemde CHP, DP'yi otoriter bir iktidar ve diktatör bir yönetim kurmakla suçlamış, bunun yanında devletin ve toplumun temel düzenlenişi konusunda kimi eleştiriler getirmiştir.

Daha önceki bölümde de belirtildiği gibi kültür politikası, kültür konusu 1950-1960 yılları arasında ikinci plana itilmiş, öncelikli konu ekonomik kalkınma konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda da bu konu gündeme gelmiştir. 1960'lı yıllara doğru Türkiye'nin kalkınması ve Türkiye'nin ekonomik sorunlarının Demokrat Parti iktidarı tarafından yeterince gerçekçi bir biçimde teşhis edilemediği ve ekonomik politikaların ülkenin genel gelişimi bakımından olumsuz sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir. Belirtilen bu eleştiriler temelde 1957 yılı CHP'sinin *İlk Hedefler Beyannamesi*'nde ifadesini bulmuştur. Anayasa Mahkemesi gibi kurumların kuruluşu ve bir ülkenin demokratik yönetimine ilişkin, daha doğrusu seçim sistemine dair kimi tekliflerin yanında, memlekette bir planlama fikrinin bir planlama olgusunun bulunması gerektiği de ileri sürülmüştür. Yani o dönemde planlama örgütü daha sonra oluşacak olan Devlet Planlama Teşkilatı Cumhuriyet Halk Partisi'nin *İlk Hedefler Beyannamesi*'nde ifade edildiği şekilde devletin yeniden düzenlenişinde merkezi bir yer işgal etmiştir. Ekonomik kalkınmanın olumsuz noktalara yönelmesinin, ekonomik kalkınmada başarısızlığın temel nedeni genellikle bu ekonomik işlemlerin planlanması olarak düşünülmüştür. O dönemde planlama kavramı, planlama kurulu CHP'nin devletin ekonomik faaliyeti konusundaki yönelimiyle birlikte düşünülmemiştir. İşte bu düşünce ve bu eğilim 1960'lı yıllardan sonra "1961 Anayasası çerçevesinde DPT'yi merkezi bir kurum olarak gündeme getirmiştir. Ve tam tarihi belli olmamakla beraber 1960'lı yılların başında Planlama Teşkilatı kurulmuştur."¹⁵

15. Kenan Morton ve Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, 1. Basım Altın Kitaplar Yay., bilimsel sorunlar dizisi, İstanbul, 1987.

İşte 5 yıllık planlar, 5 yıllık yönetimler o dönemde ortaya çıkmıştır.

Bu konuda, bunun nasıl oluştuğu bakımından ilginç bir göstere aşağıya alınan DPT'nin kuruluş şemasıdır. Değişme tipleri serbest ve güdümlü olarak ayrılabilir. Bu anlamda gelmek üzere güdümlü değişme, olayı doğal gelişimi çerçevesinde bırakmayı, buna müdahale etmek şeklinde tecelli etmiştir. Zaten planlı dönemin başlarında da planın teşvik edici mahiyeti vurgulanmaktan ziyade, emredici özelliği üzerinde durulmuştur. Necdet Serin *Türkiye'de Ekonomik Kalkınma* kitabında şöyle demektedir: "27 Mayıs öncesi dönemin plansız kalkınma uygulamalarına bir tepki olarak 1960 yılında planlı bir ekonomik ve sosyal gelişmenin temelleri çıkarılan bir kanunla Başbakanlığa bağlı olmak üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Kurulmuştur." Bir başka deyişle DPT 1961 Anayasasında bir yeri olmakla beraber, daha önceki dönemde, askeri idarenin ilk zamanlarında planlanıp, askeri idareden beş ay sonra kurulmuş-

Şekil. 1. DPT'nin Kuruluş Şeması¹⁶.

16. Kerem Mortan-Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları* Altın kitaplar Yay. Çağaloğlu/İstanbul 1987, 3.B Say. 109.

tur. Bunun Anayasal çerçeve kazanması aynı yaklaşımla aynı kitapta şu şekilde ifade olunmaktadır. "Aynı zamanda bir Anayasa kurumu özelliği kazanan DPT'nin ilgi kanunda belirtildiği şekilde, ilk amacı, ülkenin doğal, insangücü ve hür türlü kaynak ve imkanlarını tam bir tayinde hükümete yardımcı olmaktır". Bu teşkilatın plan "Hedef ve stratejisi" olarak "15 yıllık bir devre içinde 5'er yıllık dönemleri kapsamak üzere kalkınma planları hazırlanacak" ve "Türk ekonomisinin devlet ve özel sermaye dallarının yanyana bulunduğu karma bir ekonomi" niteliği taşımasından ötürü, bir yandan "Devlet dalının faaliyeti dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde planlanırken", öte yandan "özel sermaye yatırımlarının artması" ve gerekli olanlara yönelmesi için "doğrudan doğruya denetlemelerden kaçınılarak vergi ve kredi siyaseti vb. gibi dolaylı tedbirlere başvurulacaktır.

Bu yaklaşımda 1963-1967 döneminde uygulanacak "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" hazırlanmış ve bu planda, 15 yıllık bir dönem için ulaşılabilecek hedefler "% 7'lik bir gelişme hızı" ve "Dış ödeme dengesi" vb. şekilde belirlenmiştir.

Arka arkaya gelen 3 alıntıdan da anlaşılacağı gibi planlama fikri, gerek 1960 yılı öncesinde, gerek bu teşkilatın kurulduğu 1960 yılında, gerekse 1963'ten itibaren bu 5'er yıllık kalkınma planları döneminde temelde daha çok bir ekonomi politikası vesilesi olarak anlaşılmıştır. Yani direkt olarak kültürün planlanması çok fazla söz konusu edilmemiş plan denince insanlar temelde ekonomik gelişmeyi, ekonomik siyaseti algılar olmuşlardır.

Kültür konusunun devlet tarafından çok fazla gündeme getirilmemesinin bir başka göstergesi de 1950 yıllarından itibaren Türkiye'deki ekonomik siyasetin liberal bir çerçevede, daha doğrusu liberal bir mecrada cerayan etmesi, 1960 sonrasında itibaren de bir biçimde devletçi bir yönelime geçiştir.

Planlama fikri zaten 1960 darbesinden, özellikle de 1961 Anayasası'ndan sonra Adalet Partisi tarafından merkezîyetçiliğin, devletin etkisinin bir vesilesi olarak anlaşılmış ve planlama fikrine Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist uygulamalarla koşutluk kurularak eleştiri yöneltilmiş, bir anlamda planlamanın toplumda ekonomide devletin işlevini, gücünü artacağı şeklinde bir sonuca ulaşılabileceği düşünülmüştür. Bunun yanında Devlet Planlama Teşkilatı'nın bu planlaması devletin planlamasının yanında özel kesime karşı teşvik edici mahiyette olmuş, kamu kesimine göre emredici bir nitelik kazanmıştır.

Bütün bunların ortaya çıkardığı bir gerçeklik daha sonraki dönemde kültür konuları Devlet Planlama Teşkilatı'nın işlevleri arasına girse de yıllık programlarda ve 5'er yıllık programlarda kültür konusu, kültür sorunları genel laflarla geçiştirilmekle, kültür alanında ne tür şeylerin yapılacağı açıklıkla ortaya konulmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Prof.Dr. Afet İnan, *Anatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara, 1984.
- Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., 1. Baskı, Ankara, 1973.
- Milliyet*, *Anatürk Şöylev ve Demeçler*, Cilt 2, 26 Ağustos 1924.
- Metin Tunçay, Cemil Kocak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4. Çağdaş Türkiye: 1908-1980*, Cem Yay., İstanbul, 1992.
- Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)* A.Ü. DTCF Yay., Ankara, 1982.
- Burhan Asaf (Belge) *Arkada Kalan Davaşınun, Kadro*, C. 1, No: 8, (Ağustos 1932).
- A.Yücekök, *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Partisyonun Eyrimi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1983.
- Şevket Gediklioğlu, *Evrleri, Girişimleri ve Yarıllarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret Yay., Ankara, 1971.
- Kenan Mortan ve Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, 1 Basım, Altın Kitaplar Yay., Bilimsel Sorunlar Dizisi, İstanbul, 1987.